

MADARÁSZ TIBOR

Időszerű katonapedagógiai kérdések

A katonai lét társadalmi beágyazottságának két alapvető típusát ismerjük. Az európai felfogásban a hadsereg a társadalom integráns részeként fogható fel, míg az angolszász-amerikai megközelítésben hadsereg és társadalom egymástól elkülönült egységet képez. Magyarországon a hadsereg folyamatos professzionalizálódásának jegyében zajló átalakulása változást hozott a társadalmi kapcsolatok korábban kialakult távolságtartó attitűdjében. A hadsereg munkaerő-piaci szereplőként történő megjelenése újfajta felfogásokat kíván meg a szervezettől és állományától egyaránt. A katonai szervezet megváltozása a szervezeten belüli tevékenységek változásával is együtt jár, ami magával vonzza a komoly fizikális képességek megszerzésén túl a folyamatos tanulás, képzés és továbbképzés hangsúlyossá válását. Hadsereg és társadalom egymástól kölcsönösen függenek, ami mindkét részről nyitottságot és elfogadást kíván.

Bevezetés

A pedagógia tudománya a gyermekkel foglalkozik, nem tekinti tárgyának az idősebb korosztályokat. Az életfogytig tartó tanulás és nevelés, amely az andragógián belül elterjedt kifejezés, viszonylag új keletű fogalom a tudományosságban. Nem így van ez abban az esetben, ha arra gondolunk, hogy a katonai nevelésnek hazánkban nemzeti tradíciói vannak. A katonaságról mint nevelési formáról korábban az informális nevelés színtereként olvashattunk (Kozma 1999). Ezen a helyen a katonasággal mi is, mint a nevelés egyik eszközeként, illetve színtereként foglalkozunk. A tanulmány célja olyan katonapedagógiai kérdések számbavétele, amelyek betekintést nyújtanak a fegyveres erőkön belüli és a fegyveres erők társadalmon belüli lényeges kérdéseibe. A betekintésben olyan, a hadtudomány és a pedagógia tudományterületén készült írások lesznek segítségünkre, melyek mind a civil, mind a fegyveres érdekszféra képviselői számára érthető módon navigálják az olvasót. Teszik mindezt olyan szándékkal, hogy a fegyveres erők körében megjelenő, a társadalom szűkebb környezetében nyilvánvaló kérdések egyúttal a civil tudományos közeghez, a civil pedagógiához is közelebb kerüljenek. Ez utóbbi szándékban nyújthat segítséget a hadtudományi írásoknak a szerző civil interpretációja által nyújtott továbbfűzése.

Annak ellenére, hogy a szakma már jóval korábban felismerte a különböző társadalmi alrendszerek, szervezetek meghatározó jelentőségét a globális értelemben vett társadalmi változások szempontjából, a szociológia viszonylag későn, csak a második világháború utáni időszakban kezdett el a katonaság intézményével foglalkozni (Burk 1993). Jelen tanulmány olyan, a katonapedagógia szempontjából lényeges kérdésköröket említ, mint a katonai lét, az

önkéntesség, a professzionalizálódás, a katonai képzések, valamint a fegyveres erők és a társadalom kapcsolata. A témák mentén a tanulmány három alfejezetre tagolódik, melyekben a katonai lét társadalmi kontextusait, a katonaságot mint munkaerő-piaci szereplőt és a tanulás egyik lehetséges színterét vizsgáljuk, végül a civil és katonai kapcsolatrendszer problematikájáról beszélünk.

A fegyveres erők és a társadalom kapcsolatának vizsgálatával elsőként Morris Janowitz kezdett el foglalkozni, és a témát eszközként hívta segítségül egy interdiszciplináris, nemzetközi szintű tudományos gondolkodás kialakítása és művelése számára (Janowitz 1974). Egyes vélemények egészen addig merészkednek, miszerint a katonai kultúra kulcsfontosságú tényezőként jelenik meg a polgári-katonai kapcsolatok megértésében. Ez a fontosság a katonaság és a katonai alrendszerek intézményének civil kapcsolatait mentén ragadható meg. Ahol a társadalom elfogadó, tiszteletteljes attitűddel viseltet a katonasággal és a katonai kultúrával szemben, ahol a véleményformálás kölcsönösen elfogadó a két alrendszer – civil és katonai – között, ott a konfliktus minimális (Herspring 2009).

1. Katonai lét a társadalomban

Az európai és az angolszász katonai rendszer (vagy inkább felfogás) mondhatjuk, hogy alapjaiban különbözik egymástól. A történelmi különbségeken alapuló két eltérő paradigma eltérései a célok, a módszerek és a rendszer egészének szintjén is megmutatkoznak. Európában a késői középkorban katonai zsoldos rendszer fejlődött ki. A közigazgatásilag és az állami akarat által irányított hadsereget az államapparátus részeként értelmező rendszer a nemzetállamiság felfogásán alapszik. Az angolszász paradigma sokkal inkább gazdasági szempontból értelmezi a katonaságot. E szerint a felfogás szerint a néphadsereg típusú katonaság egészen mást jelent, mint a professzionális hadsereg; a benne lévő emberek nem voltak katonának nevelve, képzésükre (kiképzésükre) a szakképzési struktúra egy részeként tekinthetünk. Ez a fajta dichotómia a hadsereg és a társadalom viszonyának a kettősségét is magával vonzza. Az európai felfogás abból indul ki, hogy a hadsereg a társadalom integráns részét képezi, szemben az amerikai felfogással, amely a kettő különállóságát tekinti elfogadottnak (Gál 1999). Mindkét területen (Európa és USA) számos írás született a témában, melyek teljes mértékű feldolgozását nem tűzzük ki célként, ám a kérdéskör érintése megjelenik a tanulmányban (Friedhelm 1972; Krebs 2004).

A témával kapcsolatos diskurzusok között találjuk az Amerikai Egyesült Államok példáját. Bizonyos amerikai történészek azt mondják (míg mások vitatják), hogy az Egyesült Álla-

mokban elterjedt polgári-katonai hagyomány végleg kihalt. Ezek a felerősödő hangok úgy vélik, hogy a katonai szolgálati kötelezettség megszüntetésével és az önkéntes hadérő (all-volunteer force: AVF) 1973-as megalakításával elvált egymástól a katonai szolgálat és a polgárság közötti kapcsolatot. Krebs azonban fenntartja, hogy ez a fajta megközelítés nem minden szempontból állja meg a helyét. Bár az önkéntes hadérő kritikusai, folyamatosan bírálatokkal éltek a működéssel szemben, és elfogultan eszményítették az önkéntes haderő előtt Amerikában működő sorkatonaság intézményét, nem minden szempontot mértek fel. Elmulasztották ugyanis annak a felismerését, hogy az önkéntesség intézménye leginkább az amerikai polgári eszményképek egyike volt, ideálok folyamatos változásának az egyik terméke, és nem érdemes úgy tekinteni rá, mint a változás okára. Bizonyos mértékű történelmi hagyományra támaszkodva azt jelentették ki, hogy azonosság van a katonai toborzási rendszer intézményes arculata és a polgári katonai hagyomány mint kulturális jelenség között. Ezzel szemben Krebs lényegében újradefiniálja a polgári katonai hagyományt, mint bizonyos retorikai szabályok összességét, és azt kívánja demonstrálni, hogy ezek a különböző szóképek vagy alakzatok folytatódnak egy politikai mezsgyén folyó vita formálódásának az irányába az Egyesült Államokban. Ebből a nézőpontból az önkéntes erők nemhogy nem ítélték halálra az Amerikai Egyesült Államok polgári katonai hagyományát, hanem éppen hogy új életet adtak neki. A svájci haderőhöz hasonló milícia típusú sorozott hadsereg önkéntessé válásával ugyanis új távlatok nyílhattak meg a közjogilag ki nem kényszerített szabad hadsereg irányába, amely a társadalom fokozottabb azonosulását is élvezheti (Sombart 191?; Krebs 2009).

Szvircsev (2011) éppen a svájci polgárőrség fegyveres erőinek a szerkezetével és annak működési előfeltételeivel foglalkozik. Azt tárgyalja, hogy milyen módon működik a svájci polgárőrség, amelyet a „Polgárok egyenruhában” alapelv céljából hoztak létre. Működésére hatással voltak a nyugati társadalmakban végbement értékrendbeli változások, amelyek többnyire az 1960-, 1970-es évektől kezdve zajlottak le, továbbá a hidegháború következményeképpen keletkező új biztonságpolitikai helyzet is. Svzircsev szerint bizonyíthatóan erős a gyanú arra nézve, hogy a „Polgárok egyenruhában” alapelv napjainkra nyilvánvalóan elveszítette korábbi relevanciáját. A társadalom iránti önkéntes elkötelezettség és a polgári kötelességtudat érzése többé már nem fő okai a katonai szolgálatba állásnak. Ez manapság inkább egy egyéni költség-haszonelemzésen nyugvó döntésnek tekinthető. Így a „Polgárok egyenruhában” alapelv koncepciója nemcsak átalakul egyfajta öncélú katonáskodási inger kielégítésére szolgáló szintérré, hanem a korábbiakhoz képest a társadalom is másként érzékeli ennek a katonai célzattal létrejött szervezetnek a szerepét (Szvircsev 2011). Így például, akárcsak a hazánk területén feléledő professzionális formátumú

hadsereg, a svájci önkéntes szervezetben is talán éppen a megélhetés egyik lehetséges formájaként tekinthetünk a militáns paradigma életben tartására.

A hadsereg által önazonosságot és identitást kereső csoportok (egyének), valamint az elmúlt három évtizedben az Egyesült Államok nemzeti védelmével szemben kialakított fenyegetések változásokat kényszerítettek ki a tartalékerők szerkezetében és szervezetében. Ezek a változások, miközben arra irányultak, hogy újra meghatározzák az Egyesült Államok védelmi erőinek céljait és funkcióit, időnként váratlan hatásokat eredményeztek az egyéni tartalékosok tapasztalataiban és a tartalékos szolgálattal kapcsolatos azonosulásukban. A létrejövő identitások magukban foglalják: a sorkatonai szolgálatot teljesítő polgári katonát, a hétvégi harcost, a közreműködő önkéntest, az identitáskereső kalandort, a harcoló katonát és a konzervatív ideológust is. Mint minden irányításnak, az amerikai nemzeti védelmi stratégiának is számolnia kell az ilyen identitások hadseregben történő megjelenésének a következményeivel. Ennek értelmében reagálnia kell az ilyen tipizálható megnyilvánulásokra, valamint tudni kell azokat megfelelően alkalmazni. Lényeges, hogy egy nemzeti hadsereg fel legyen készülve a védelmi erőben szolgálni vágyó belépők különböző típusú generációinak fogadása és megfelelő alkalmazása érdekében (Griffith 2011).

A terrorfenyegetettség Magyarországon ugyan nem közelíti meg az Amerikai Egyesült Államokét, mégis valós veszélyként kell számolni vele (Mezei 2010). A Magyar Honvédség tartalékos állományának átalakulásával a különböző katonai szolgálatra jelentkező típusok hazánkban is jellemző formát öltenek, így lényeges, hogy a védelmi erők tudatában legyenek a leendő állományukat képező fiatalok társadalommal és hadsereggel kapcsolatos beállítódásaival. Másik példaként egy spanyol kadétokat vizsgáló kutatás többek között rávilágított arra a tényre is, hogy a spanyol kadéto nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a védelmi munkának mint motivációs tényezőnek a katonai hivatás választása során. A szakmai mentalitás szempontjából háromból egy kadéton lehet a pálya iránti erős elhivatottság jegyeit érzékelni. Kiderült az is, hogy a spanyol kadéto az európai átlaghoz képest radikálisabb elköteleződéssel rendelkeznek, ami a ranglétrán felfelé haladást biztosító képzésben eltöltött idővel fordítottan arányos képet mutatott. Mindezek mellett azonban a spanyol kadéto elégedettebbek (az európai átlaghoz képest) a társadalom velük szemben mutatott elfogadásával (Caforio–Martinez 2005).

A haderő-átalakítás során hazánkban jelenleg a tartalékos állomány bővítésének szándéka figyelhető meg, melynek okát kereshetjük a katonai pálya népszerűségének csökkenésében, vagy a sorkötelezettség kilenc éve megtörtént felfüggesztésében (2004. évi CV. Törvény). A látszólag folyamatosnak tűnő toborzás intézménye azért is érződik meglepőnek, mert a laikus

számára sem a külső terrorfenyegetettség, sem pedig a missziós feladatok nem tűnnek a jelenlegi állomány által meg nem oldható feladatoknak. A honvédelmi szervek társadalmi megbecsültsége növekvő tendenciát mutat, viszont nő a társadalmi távolság is, és olybá tűnik, mintha szükség lenne a folyamatos bővítésre (Jobbágy–Stummer 2010). A rendszerváltást követő átalakulási időszak bizonyos periódusaiban a haderő egyszerű csökkentése zajlott (Horváth 1999). Napjaink átalakulása viszont nemcsak bővítési, hanem racionális szerkezetváltási folyamatként is értelmezhető, melyben a szervezetet alkotó bizonyos szegmensek kaphatnak a korábbihoz képest jelentősebb szerepet (pl.: önkéntes tartalékos állomány, középiskolás fiatalság). Ebben az esetben nem annyira a bővítésről, hanem sokkal inkább utánpótlásról célszerű beszélni.

Azzal, hogy a Magyar Honvédség áttért az önkéntes haderő-szervezetre, egyben kilépett a munkaerőpiacra is. Munkaerő-piaci szereplőként versenyhelyzetbe került a többi munkáltatóval szemben, ami a toborzás megvalósításában is stratégiaváltást kényszerít ki. Manapság a személyi állományának biztosítása érdekében a honvédség rákényszerül arra, hogy a korábbi toborzóirodán keresztül megvalósított utánpótlásból továbblépve hatékonyabb módszerekhez folyamodjon. Az utánpótlás biztosításának új technikái között jelenik meg a középfokú oktatás színterén megjelenő fiatalság célba vétele, mivel ez a korosztály több szempontból is optimálisnak tekinthető. A középiskolás korosztály életkori jellegzetességei – lendület, érdeklődés, mobilizálhatóság, vállalkozó szellem – miatt kap kiemelkedő figyelmet a haderő-utánpótlás szempontjából, melyhez a társadalom által szentesített mindenkori kormány támogatása is szükséges. A pillanatnyi társadalmi állapotok mellett a honvédség munkaerőigénye akár kormányzati eszközként is felfogható, mint munkahely-teremtési alternatíva. Tény, hogy az ország egyre több közoktatási intézménye vesz részt a Magyar Honvédség által koordinált, „Katonasuli” program névre keresztelt kezdeményezésben, valamint megjelent egy „Katonai alapismeretek” című tantárgy is a közoktatási palettán, melynek oktatása szintén több középiskolában zajlik (Stummer 2011; Varga 2010; 2011b).

Óhatatlanul is felvetődik a kérdés, hogy milyen mértékben és kinek van szüksége a katonai ismeretek elsajátítására. Napjainkban többféle elképzelést is hangoztat a kormányzat, melyek között a sorkötelezettség életre keltése, az önkéntes haderő ösztönzése, illetve a katonai ismeretek középiskolákban történő oktatása is felmerül. Ezek a kérdések a kötelezettség és az önkéntesség dichotómiáját több szempontból is magukban hordozzák, mivel a katonai alapismeretek tantárggyal kapcsolatosan is felmerül a kérdés, hogy kiknek kell tanulni. A társadalmi, politikai és gazdasági változások természetesen a védelmi szektortól is megkövetelik az adaptációt. Mivel a sorkötelezettség intézményével szemben korábban [1] kifejtett társadalmi el-

lenállás miatt a hadsereg sajátos érték- és normarendszerének szélesebb körű elterjesztése ilyen formában egyre kevésbé volt eredményes, más megoldási alternatívákhoz kellett nyúlni. Bizonyos informális mikroközösségeken belül az elképzelések között a teljes középiskolás korosztály kötelező oktatásától, a minden középfokú oktatási intézményben fakultatív módon felvehető elképzelésen át, a programba történő teljesen önkéntes bekapcsolódásig minden verzióról hallhatunk. Feltehetjük azt a kérdést is, hogy ki lehet katona? Például a külföldi bevándorlók is vállalhatnak katonai szolgálatot a Magyar Honvédség kötelékein belül? Ők is jelentkezhetnek katonai képzésekbe? [2] Mivel a hadsereg esetében a létszám fontos tényező lehet, feltehetőleg minden, magyar állampolgársággal rendelkező, büntetlen előéletű felnőtt férfi lehet katona, ha teljesíti a bekerüléshez szükséges további alkalmassági kritériumokat. Vajon napjainkban a sorköteles katonaság vagy az önkéntesség intézménye váltja ki hazánkban a szélesebb értelemben vett társadalmi támogatottságot (Krebs 2009; Varga 2011)?

A huszadik század első felében Theodore Roosevelt és a hazájában akkoriban haladó gondolkodásúnak tekintett társai egyaránt hittek abban, hogy egy általános, az országhatáron belül elhelyezkedő, minden nációra nézve egyaránt kiterjedő katonai kiképzés amerikanizálja az újonnan az országba érkezők tömegét, akik akkoriban lépték át az Amerika Egyesült Államok partjait. Leonid Brezhnev hasonlóképpen hitt abban, hogy a széles körben elterjedt katonai szolgálat a Vörös Hadseregben egységes Szovjet államot fog kovácsolni a szocialista anyaország, az internacionalizmus és az emberek barátsága iránt elkötelezett civil társadalomból. Mint sok vezető előttük és utánuk, Roosevelt és Brezhnev is a katonai erők, valamint egy olyan általánosan kiterjesztett katonai szolgálat felé fordult, amely legalább részben segít összetartozó nemzeti egységet kovácsolni az országhatárokon belüli multinacionális egyvelegből. Mindkét világhatalom vezetője a katonaságot lényegében kulcsintézménynek tekintette a szociális és társadalmi értékek közvetítésében. A huszadik századi történelem során a katonai szolgálat által a társadalmon belül megjelenő etnikai, illetve vallási közösségek közötti szakadékok áthidalásában, és a nemzeti integráció bizonyos ideológiák mentén történő megteremtésében is találunk példát (Krebs 2004). Izraelt példaként használva egy olyan katonai szellemű társadalommal találkozunk, amely a háború elnyújtott állapotában van. Az izraeli viszonyok a katonai szellem és a zsoldoshadsereg közötti ellentétes kapcsolat fennállásának a példáját mutatják. A nemzeti hadsereg alapját képezi a társadalom egésze (férfiak és nők is), ami a nemzeti összetartozást erősítő hatással rendelkezik (Eliezer 1997).

2. Katonáság, tanulás, munkaerőpiac

A mai kor nyugati társadalmi már a globalizált világ részeként értelmezhetők. A nemzeti haderő számára lényeges kérdés, hogy a Magyar Honvédség szervezeti kultúrája hogyan illeszkedjen napjaink multikulturális rendszerébe, s mindebben a szakmai és a szabadidős művelődésnek milyen szerepe van, melyek a feladatai, eszközei és módszerei. A civil társadalom fejlődésétől nem szakítható el a hadsereg fejlődése, hiszen abba beágyazódva zajlik tevékenysége. A hazai védelmi szektor mélyreható átalakulása (professzionizálódása) és NATO tagságunk okán a társadalom és maga a védelmi szektor tagjai is fokozottabb figyelemmel fordulnak a nemzeti katonai szervezetek belső működése felé (Mucsi 2008). Ennek megfelelően a civil társadalomban megjelenő képzési-továbbképzési lehetőségek a védelmi szektoron belül foglalkoztatottak számára is adottá válnak. A felnőttképzés távoktatási formában történő megjelenése már a katonai képzés rendszerén belül is egyre inkább felülmúlja a jelenléti oktatási formákra épülő képzéseket. Az e-learning, b-learning módszerek megjelenése is ezt a tendenciát látszik erősíteni (Dézsi 2009; 2010; Gerő 2011; Négyesi 2001).

A hagyományos oktatási módszerek mellett a honvédség is igényli a modernebb ismeretszerzési formák szervezeten belüli alkalmazását. A távoktatás és a tantermi képzési formák, valamint az e-learning oktatás között a megfelelő arány és kapcsolat kialakítása a cél (Négyesi 2001). Bár első olvasatra furcsának tűnhet, a kötetlen és önálló tanulási formák, így az e-learning is nagyobb relevanciát hordoz a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen (ma: Nemzeti Közszerződési Egyetem), mint más képzési rendszerekben. Az okok egyszerűek: a katonai képzés kompetenciaorientáltsága megköveteli, hogy az eredményességet az elsajátítás helyszínétől függetlenül is bizonyítani lehessen. A kompetencia megszerzésének igazolását egyedül bizonyítással lehet megvalósítani. A másik ok pedig a külszolgálat és az úgynevezett előmeneteli tanfolyamok kapcsolatában keresendő. Előmeneteli tanfolyamra a résztvevő csak bizonyos várakozási időt követően jelentkezhet, amely akadályoztatás esetén az előlépésbe is kerülhet, márpedig a külszolgálatot teljesítő katonák között is lehet olyan, aki érintett ez ügyben. A katonáknak sok esetben a tanulási folyamat közben is folyamatosan készen kell állniuk a körülmények változásaira. Számukra lényeges a rugalmasabb tanulási formák használhatóságának a lehetősége. Bár az e-learning már a tisztképzés területén is megjelenő oktatásszerzési mód, és kiváló kompetenciafejlesztésre is, eszközigénye miatt, valamint módszertani sajátosságainak következtében nem minden élethelyzetben alkalmazható (Gerő 2011). Az e-learning hiányosságai is kompenzálhatók az úgynevezett b-learning bevezetésével. Az elektronikus és a hagyományos, személyes találkozáson alapuló oktatási módszereknek az együttes

alkalmazását „blended” (azaz „kevert”) learningnek, vagy b-learningnek nevezik. Ez a webes szolgáltatásokon alapuló oktatási stratégiaként is aposztrofálható módszer tanulóközpontúsága, költségtakarékossága, rugalmassága, könnyű hozzáférhetősége és az akadályokat áthidaló tulajdonságai miatt sikeres a katonák oktatásának gyakorlatában is (Dézsi 2009; 2010).

NATO-tagságunk magával vonzotta annak a problémakörnek a felerősödését is, hogy a Magyar Honvédség kötelékeiben szolgálatot teljesítő katonáknak külföldi szerepvállalást is szükséges teljesíteniük. Ahhoz, hogy a magyar katonák megfelelő színvonalon legyenek képesek teljesíteni a külföldi, missziós szerepvállalásukat, megfelelő szaktudással és nyelvismerettel is rendelkezniük kell. Az 1999-es teljes jogú NATO-tagságunkat megelőző években a magyar katonák külföldi képzésének rendszere segélyprogramokon alapult, melyben az Amerikai Egyesült Államok és Kanada nyújtották hazánknak a legtöbb anyagi segítséget. A kezdetben nehezen induló külföldi képzéseken történő részvétel (kevés és alacsony szintű nyelvtudás, a tiszthelyettesek alacsony képzettségi színvonala stb.) a segélyezést fokozatosan elhagyva alakult át magas szintű akkreditált képzések megszerzését célzó tanulmányokká. A mindennapi élet részévé váló külföldi képzések és továbbképzések rendszerében a Magyar Honvédség mindig igyekezett döntő szempontként kezelni a humán erőforrás tervezésének, a rendszerszintű szervezésnek az igényét (Horváth 1999; Száraz 1999).

A posztmodern világban a katonai és civil tevékenységek közötti választóvonal egyre inkább elmosódik. Foot a katonai oktatásban és képzésben történt változásokat vizsgálta a „Partnerség a Békéért” (Partnership for Peace) nevű kezdeményezés országaiban, valamint a NATO európai tagországaiban. A változás folyamata azokkal a különféle katonai akadémiákkal jellemezhető, amelyeket Európa létrehozott az idők során. A következtetések között a tanulmány arra hívja fel a figyelmet, hogy érdemes megvizsgálni azt, hogy a nyugat-európai integráció felé történő általános eltolódásra hogyan reflektál maga a katonai oktatás és képzés. Bár 2001-ben ez a folyamat még lassan indult meg az oktatási és képzési fokozatok emelkedése és az euró-atlanti közösség tagjai közötti színvonal hasonló szintje felé haladva, napjainkra egyre több tagország – köztük hazánk is – ér el sikereket a katonai oktatásban és képzésben (Foot 2001).

3. Civil és katonai kapcsolat

A katonák és polgárok együttműködése nemcsak a külföldi missziók teljesítése közben, hanem békeidőben, hazai környezetben is lényeges feladat. A katonapedagógia szempontjából kiemelt területként tekinthetünk a katonai és civil kapcsolatrendszer tanulmányozására, melynek számos részproblematikáját találhatjuk. Mi ezen a helyen főként a témánk szempontjából is hangsúlyt érdemlő társadalmi kontroll részkomponensét emeljük ki.

Egy ország katonai ereje, a nemzeti hadsereg és a civil társadalom viszonyáról szólva igen erős egymásra utaltságot vehetünk észre. Fontos, hogy a civil kontroll, annak megkérdőjelezhetetlen létjogosultsága mellett is vegye figyelembe a katonai normák szükségességét, nélkülözhetetlenségét. Ez a fajta elfogadás persze a másik oldal részéről is szükségeltetik. A civil és katonatársadalom felfogásbeli különbözőségei miatt nehéz egyértelműen megítélni a civil kontroll kérdéskörét (Holló 2003). Nagy dilemma például az, hogy hogyan lehet összeegyeztetni egy olyan katonaságot, amely elég erős ahhoz, hogy bármit megtegyen, amit a civilek kérnek tőle, azzal a fajta katonasággal, amely kellőképpen alárendelt ahhoz, hogy csak azt tegye meg, amit a civilek engedélyeznek a számára (Feaver 1996) [3]. Vajon a külvilág számára zárt katonai, kvázi titkos rendszer hatékonyabban képes működni szervezetként? A társadalmi akaratnak történő alárendeltség, a civil szférával megvalósuló együttműködés vajon gyengítené-e a hadsereget, vagy csak hangsúlyeltolódásokat hozna létre a szervezet egészét, annak működését tekintve, és akár még erősítő hatása is lehet?

A magyar katonatársadalom egészében korábban jellemző, a fegyveres erők civil kontrolljával kapcsolatos gondolkodásában egyfajta mentális változás érzékelhető. A felismerés, miszerint a kontrollálók is további kontrollfokozatok hatása alatt állnak (a politikai kontroll egyfajta társadalmi kontroll alatt), a korábbi bezártságot és elzárkózásra való törekvést a fegyveres erők partneri viselkedésének alakulásában a civil kontroll követelményeihez való igazodás váltotta fel. A nemzeti érdekek mellett nemzetközi érdekek is motiválják, hogy nyitni kell a civil szféra felé, melyet a NATO országunkkal szemben támasztott ez irányú elvárásai is indukálnak. Korábban a hivatásos állomány döntő része csak a hadsereghez, a „katonásdihoz” értett, viszont a szerkezet- és a korosztályváltások következtében a kételkedők és bizalmatlanok elhagyták a pályát, a pályán maradók azonosultak a megváltozott értékrenddel, vagy alkalmazkodtak hozzá, a fiatal korosztály pedig belenőtt ebbe az újfajta szemléletbe (Holló 2003).

A Magyar Honvédség, kapcsolódva az államigazgatás reformjához, folytatja saját, professzionalitás jegyében zajló szervezeti reformjait, melyben a haderő racionalizálása,

menyiségi és minőségi mutatóinak javítása jelenik meg prioritásként. A minden szegmensre kiterjedő változások összhangjának megteremtése azért nehéz, mert azok akár egymásnak is ellentmondó hatásokat preferálhatnak. Az állam által prioritásként kezelt gazdaságosság, a társadalom szerint elsődleges biztonság, a politika szempontjából döntő megbízhatóság, a NATO és a nemzeti haderő szempontjából meghatározó funkció a képességekben jelenik meg, míg a szervezeti tagok egyre inkább az életminőséget helyezik előtérbe. Az érintettek és érdekeik szoros kapcsolatban állnak egymással, így egymás szempontjait nemcsak jól ismerhetik, de kölcsönös hatással is vannak egymásra. A haderő fenntartása állami privilégium, így meghatározott gazdasági feltételrendszer mellett működik. Mivel szakértelem – és talán információ – híján a társadalom egy szükséges rossznak tekinti a védelmi erők szervezetének működéssel és fenntartással kapcsolatos költségvetési kiadásait, jelenleg az emberek számára nagyobb kockázatot jelent a gazdasági instabilitás (Kolossa 2009a). A válságos gazdasági időszak ellenére a Magyar Honvédségnek folytatnia kell a megkezdett átalakításokat, meg kell felelnie a nemzetközi kötelezettségeknek, az állami működés elvárásainak, valamint a társadalom és a személyi állomány által jogosan elvárt igényeknek is (Kolossa 2009b).

Napjainkban a nemzeti hadsereg működése szempontjából különösen lényeges a kérdés, hogy tulajdonképpen mennyire támogatottak a fegyveres erők, és hogy hogyan kellene őket szerkezetileg felépíteni és a működésüket megszervezni. A katonai szervezetek létszámának csökkenése, a modern kor kihívásainak történő megfelelés a tudásalapú katonaság igényét hordozza magában. Az európai fegyveres erők lényegi feladataikat tekintve jelenleg mélyreható változáson mennek keresztül, melyek formálják az államok arra vonatkozó felfogását, hogy milyenek kellene látszania, milyen célokat kellene szolgálnia a saját fegyveres erőknek (Edmunds 2006). A NATO tagországainak közös tevékenységei miatt egyre inkább igaz, hogy a nemzetköziesedés a katonai élet mindent átható vonásává kezd válni. Következésképpen a katonai szektorban meglévő nemzeti kulturális különbségekre vonatkozó empirikus információk egyre lényegesebbé válnak. Soeters korábban tizenhárom ország katonatiszti akadémiáin tanulmányozta a katonai tiszthallgatók értékorientációit, és azt találta, hogy annak ellenére, hogy katonai szervezetek egy speciális foglalkozási kultúrát képviselnek, amely viszonylag el van szigetelve a társadalomtól, a nemzeti különbségek a katonai akadémiák hallgatói populációi között éppen olyan nagyok, mint a civil szektorban. Ugyanakkor az is kitért a kutatási eredményekből, hogy a speciális felkészítésben részesítő képzés és munkakör, a többi munkavállalótól észrevehetően elkülönítő hatású egyenruha miatt talán mégis létezik egy sajátos nemzetközi katonai kultúra (Soeters 1997; Soeters et al. 2006). Összehasonlítva a civil szektorral, ez a nemzetközi katonai kultúra általában véve erősen intézményesült és bü-

rokratizálódott rendszert takar. Ugyanakkor az egyes nemzetek katonai akadémiáit vizsgálva azt találták, hogy néhány nemzetnél a katonai kultúra sokkal bürokratikusabb és intézményesebb, mint más nemzeteknél (Soeters 1997). Ezek a különbségek arra engednek következtetni, hogy a NATO olvasztótégelyként funkcionáló szervezetében is érdemes figyelmet szentelni a nemzeti, és azon belül is a katonai kultúrák különbségeire.

Az állomány szervezeten belüli biztonságérzete szükséges ahhoz, hogy az átalakítási folyamatok és a szervezet gazdaságilag hatékony működése megvalósulhasson. A katonai szervezetek „mohó intézmények”, mert sokat követelnek a személyzetüktől: az aktív szolgálat alatt a személyzet állandó 24 órás készenlétben van, amely egy nagyon egyéni műszakbeosztás; ha kilépnek, törlődnek a rendszer egészéből; közben akár távoli helyekre rendelhetik őket előzetes bejelentés nélkül. A feladatok a hadseregben veszélyesek, sőt életveszélyesek lehetnek (Soeters et al. 2006). Az ilyen erős mentális és fizikai igénybevételhez speciális felkészültségre, képességekre van szükség. Ahhoz, hogy az állomány a szervezeti racionalizálás mellett is optimálisan használja ki a benne rejlő képességeit, éreznie kell, hogy a haderő és a társadalom oldaláról megbecsültség, lojalitás mutatkozik irányába. A szervezet szempontjából szintén lényeges, hogy tisztában legyen az állomány tagjainak katonai pályaképével, a szervezet működésével, a benne zajló folyamatokkal kapcsolatos véleményekkel. A Magyar Honvédség 2012–2021 közötti időszakra vonatkozó humánstratégiájában kitűzött célrendszere és a napi gyakorlat közötti különbség azt mutatja, hogy valami hiba van a rendszerben (A Magyar Honvédség humánstratégiája...). Ez azt eredményezi, hogy a személyi állomány szervezeti kötődése meggyengül. A szervezeti racionalitás a humánerőforrás oldaláról is megköveteli a hatékonyságot, melynek folyománya, hogy munkavállalóikat addig foglalkoztatják, amíg munkaképességüket magas szinten tudják kihasználni. A tagok részéről ez kiszámítható karrierképet, előmeneteli lehetőségeket feltételez, melynek sokkal inkább mentális jelentősége, mint anyagi vonzata a hangsúlyos. A katonai szolgálat vállalása az életpálya részeként tekinthető a hivatásos és a szerződéses állomány esetében is, így joggal várható el, hogy a szervezetben eltöltött idő a képességek fejlesztésének szempontjából is hasznosan teljen. Ma ez a kritérium a szervezet állományának igen nagy részénél nem valósul meg, ami következményként magával vonzza a szervezeti racionalitás szintje alatti teljesítést a Magyar Honvédségen belül (Kolossa 2009b).

Ahhoz, hogy a szervezet állományának célirányos, feladatspecifikus fejlesztése megvalósulhasson, fel kell mérni a szervezet tagjainak képességeit és az egyes munkakörök képességigényét. A fejlesztési igényekre képzések, tanfolyamok épülhetnek, melyek a megfelelő teljesítményű munkavállalók számára potenciális elhelyezkedési lehetőségek társadalmi szintű

adatbázisát kínálják fel választásra. Nem könnyű feladat a katonaságnál elsajátított ismeretek civil szférában történő adaptációja, mivel az alkalmazhatóságot hazánkban nagymértékben nehezíti a katonai szervezet civil szférához mért technikai és technológiai lemaradása, nem beszélve itt még a fejlettebb nyugati társadalmakról. A katonai képzőintézmények lemaradása is nyilvánvaló a piacképes tudás kialakítása tekintetében, és költséges gyakorlatorientált képzéseikkel, előregedett eszközparkjukkal nem képesek felvenni a versenyt a polgári életben elismerésnek örvendő munkakör betöltésére alkalmas diplomákkal. Ennek oka abban is keresendő, hogy a haderő nem hajlandó finanszírozni a „civil” képzést és a fiatal hivatásos állomány kiáramlását (Kolossa 2009c).

Jegyzetek

[1] Az 1990-es évek második felétől már erősen érzékelhető volt a társadalom sorkatonai kötelezettségvállalással szemben mutatott ellenálló attitűdje (Varga, 2011).

[2] A honvédség kötelékébe történő bekerülést a felsőfokú képzőintézmény oldaláról vizsgálva a következőket találjuk: „A hallgatói jogviszony létesítésének előfeltétele a büntetlen előélet, s amennyiben ezt a pályázó a beiratkozáskor nem tudja igazolni, az Egyetem rektora — a felsőoktatási intézmények felvételi eljárásairól szóló 237/2006. (XI.27.) kormányrendelet 13.§ (3) bekezdése alapján, valóitan adatszolgáltatás miatt a felvételtől szóló döntést megsemmisíti.”

[3] Feaver, Peter D. (1996.) a „*The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz, and the Question of Civilian Control*” című művében az amerikai civil és katonai kapcsolatok esetén a polgári ellenőrzés kapcsán veti fel kérdését.

BIBLIOGRÁFIA

2004. évi CV. Törvény a honvédelemről és a Magyar honvédségről.

237/2006. (XI.27.) a felsőoktatási intézmények felvételi eljárásairól szóló kormányrendelet.

A Magyar Honvédség humánstratégiája a 2012–2021 közötti időszakra

Burk, James (1993): Morris Janowitz and the Origins of Sociological Research on Armed Forces and Society. In. *Armed Forces & Society*, 1993. Winter, vol. 19, no. 2, 167–185 p.

Caforio, Giuseppe–Martinez, Rafael (2005): The Spanish Cadet in the European Military Context: a Comparative Analysis of the Professional Socialisation. In: *Institut de Ciències Polítiques i Socials*. Barcelona. WP num. 244. 1–36 p.

Dézi Zsolt (2009): Az elektronikus tananyagok és a b-learning módszer alkalmazásának tapasztalatai a közösség néhány tagállamában, 2. rész. In: *Hadtudományi szemle*, 2009. 2. évf. 4. szám, 39–46. p.

- Dézsi Zsolt (2010): A blended-learning módszer bevezetése a pénzügyőrök szakképzésébe. (Ph.D. értekezés). Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, 2010. 154 p.
- Edmunds, Timothy (2006): What *are* armed forces for? The changing nature of military roles in Europe. In: *International Affairs*, 2006. November, vol. 82, no. 6, 1059–1075. p.
- Eliezer, Ben-Uri (1999): Rethinking the Civil-Military Relations Paradigm The Inverse Relation between Militarism and Praetorianism through the Example of Comparative. In: *Political Studies*, 1997. june, vol. 30, no. 6, 356–374. p.
- Feaver, D. Peter (1996): The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz, and the Question of Civilian Control. In: *Armed Forces & Society*, 1996. Winter, vol. 23, no. 4, 149–178 p.
- Foot, Peter (2001): European Military Education Today. In: *Baltic Defence Review*, 2001. vol. 1, No. 5, 12–31 p.
- Friedhelm, Krueger-Sprengel (1972): The German Military Legal System. In: *Military Law Review*, 1972. Summer, vol. 57, no. 27-100-57, 17–26. p.
- Gál Anna (1999): A hivatásos katona társadalmi szerepéről. In: *Hadtudomány*, 1999. IX. évf. 3–4. szám, 87–92 p.
- Gerő Péter (2011): Az élethelyzethez igazított E-tanulás (E-learning) alkalmazása a katonai felsőoktatás példáján. (Ph.D. értekezés). Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Katonai Műszaki Doktori Iskola, 2011. 127 p.
- Griffith, James (2011): Contradictory and Complementary Identities of U.S. Army Reservists: A Historical Perspective. In: *Armed Forces & Society*, 2011. April 1, vol. 37, no. 2, 261–283 p.
- Herspring, Dale (2009): Civil–Military Relations in the United States and Russia: An Alternative Approach. In: *Armed Forces & Society*, 2009. July 1, vol. 35, no. 4, 667–687 p.
- Holló József (2003): Szocializációs és vezetői folyamatok a hadseregben. In: *Tudásmenedzsment* 2003. november, 4. évf. 2. sz. 27–34. p.
- Horváth János (1999): A külföldi katonai tanintézeti képzés múltja, jelene és jövője. In: Horváth István – Szerényi Géza (szerk.): A külföldi katonai tanintézeti képzés szervezésének tapasztalatai. Budapest: Honvédelmi Minisztérium Oktatási és Tudományszervező Főosztály. 7–12. p.
- Janowitz, Morris (1974): Armed Forces and Society: An Interdisciplinary Journal. In: *Armed Forces & Society*, 1974. vol. 1, no. 1, 3–4. p.

- Jobbágy Zoltán–Stummer Judit (2010): A Katonasuli programban rejlő lehetőségek a Magyar Honvédség utánpótlásának biztosításának érdekében. In: *Seregszemle*, 2010. október-december. VIII. évf. 4. sz. 102–108. p.
- Kolossa László (2009a): A haderőátalakítás emberi oldala. In: *Hadtudományi szemle* 2009. 2. évf. 4. sz. 52–58. p.
- Kolossa László (2009b): A Magyar Honvédség karriermodellje. (Ph.D. értekezés). Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Katonai Kossuth Lajos Hadtudományi Kar Hadtudományi Doktori Iskola. 127. p.
- Kolossa László (2009c): Az egyéni képességek szerepe a haderő megújulásában. In: *Hadtudományi szemle* 2009. 2. évf. 4. sz. 61–68. p.
- Kozma Tamás (1999): Bevezetés a nevelésszociológiába. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó Rt, 1999. 497 p.
- Krebs, R. Ronald (2004): A School for the Nation? How Military Service Does Not Build Nations, and How It Might. In: *International Security*, 2004. Spring. Vol. 28, no. 4, 85–124. p.
- Krebs, R. Ronald (2009): The Citizen-Soldier Tradition in the United States: Has Its Demise Been Greatly Exaggerated? In: *Armed Forces & Society*, 2009. October 1, vol. 36, no. 1, 153–174. p.
- Mezei Tibor (2010): A Magyar Köztársaság biztonságpolitikai helyzete. In: Biztonságpolitikai prognózis 2015-ig. Budapest, BHKKA, 357–372 p.
- Mucsi József (2008): A hadsereg szervezeti kultúrája és a szabadidős művelődés. In: *Hadtudomány*, 2008. 18. évf. 1-2. sz. 107–113. p.
- Négyesi Imre (2001): A távoktatás helye és szerepe a felnőttoktatásban a katonai képzés tükrében. In: *Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények*, 2001. 9. évf. 1. sz. 151–165. p.
- Soeters, L. Joseph (1997): Value Orientations in Military Academies: A Thirteen Country Study. In: *Armed Forces & Society Fall*, 1997. vol. 24, no. 1, 7–32. p.
- Soeters, Joseph – Winslow, Donna – Weibull, Alise (2006): Military Culture Part IV. In: Soeters, Joseph – Winslow, Donna – Weibull, Alise (szerk.): *Handbook of the sociology of the military. Handbooks of Sociology and Social Research*, 2006. 237–254. p.
- Sombart, Werner (191?). Háború és kapitalizmus. Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt, 1942. 260 p.
- Stummer Judit (2011). A honvédelmi ágazat ifjúságpolitikai koncepciójának marketingszemléletű bemutatása a KatonaSuli programon keresztül. (Diplomadolgozat). Gödöllő: Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Marketing Intézet, 2011.

- Száraz Görgy (1999): A nemzetközi kapcsolattartás szabályai. In: A külföldi katonai tanintézeteki képzés szervezésének tapasztalatai. Budapest: Honvédelmi Minisztérium Oktatási és Tudományszervező Főosztály. 17–20. p.
- Szvircev, Tibor (2011): The Transformation of Switzerland's Militia Armed Forces and the Role of the Citizen in Uniform. In: *Armed Forces & Society*, 2011. April 1, vol. 37, no. 2, 239–260. p.
- Varga András (2010): Egy középiskolai korosztály vélekedése a honvédségről és személyi állományáról. In: *Hadtudományi Szemle*, Budapest. 2010. 3. évf. 4. sz. 50–57 p.
- Varga András (2011): A Katonai alapismeretek tantárgy bevezetésének néhány kérdése. In: *Történelemtanítás. Online történelemdidaktikai folyóirat*, 2011. XLVI. évf. 2. sz. 151–164. p.

MADARÁSZ, TIBOR

TOPICAL ISSUES IN MILITARY EDUCATION

There are two types of military integration into the society. Whereas in the continental European model the military is integral part of the society, in the British – American model the military is isolated from the society. In Hungary the military has become professional and this process also transforms the network that exist between society and military. Being a member of the labour market the military expected to face new challenges. The transforming military structure involves changing of activities. This is why physical abilities, permanent learning, training and retraining has become more important. Due to realizing their interdependence the military has become open to social effects and the society has become open to accept military values and standards.